

Написане лишається

ВОЛОДИМИР ТА РОЗАЛІЯ ВИННИЧЕНКИ: РОДИННЕ ЛИСТУВАННЯ (1921–1949 РОКИ)¹

1924 рік

№ 84

Володимир Кирилович – Розалії Яківні

[Прага – Рауен¹]

Прага. 29–I–24

Моя єдина! Прибув вчасно, спокійно. Сіренький зустріє². Маю кімнату в Hôtel Vesperak (розуміється!). Бачився вже з багатьма. Був уже як почесний голова на установчих зборах молодих письменників. Милі, хороші хлопці, такі страшенно серйозні, драматично-поважні. Поети ж!

Говорив, розуміється, цілий вечір із Ш[аповалом]. Себто слухав, як він говорив. З інформацій Сірого не бачу великої можливості порозуміння між с[оціалістами]-р[еволюціонерами] та с[оціал]-д[емократами]³. І в'яє собі: с[оціал]-д[емократи] займають непримиренну позицію! Ще з ними не говорив, – сьогодні або завтра.

В “Днях” помилка: святкування роковин самостійності вже було 22-го⁴. Ти можеш собі уявити, що я не був засмучений тим, що спізнився.

Зараз іду до Ш[аповала] на балачки! Ріжні проекти, пляни, але серйозного нічого. Про це все напишу потім. Але... всі певні, що я переїжджаю до Праги.

Цілюю твої дорогі очі, моя ніжна, моя дитинка дорога.

В.

[Листівка. На лицевому боці фото будинку на горі. Підпис: *Riesengebirge Natpelpaude 1258 m ü M.* По краях листівки рукою Винниченка написано: *Сірий загрозився, що зайде за мною сьогодні вранці о 8 ¼ г. Але вже 9, а його немає!*].

№ 85

Володимир Кирилович – Розалії Яківні

[Прага – Рауен]

29–I–24

*Вельмишановна Розаліє Яківлівно,
Зустрівши сьогодні В[олодимира] К[ириловича], зібрались нижчепідписані за
вечерею і надсилають Вам свої найкращі побажання.*

Г. Гасенко.

*Пишу без очок. Я гадаю, що скоро буде приємність вітати тут Вас особисто,
а поки що шлю сердечний привіт.*

Юр. Сірий.

Глибокошановна Розаліє Яковівно! Дозвольте поцілувати Вашу руку!

О. К[андиба].

*Пишу без “очок”, але й не потребую їх, як тобі досі відомо. Сидимо за вечерею
й мирно та тихо розмовляємо.*

Вітаємо Resi i Hannchen¹!

В.

[Листівка].

¹Продовження. Початок див.: Слово і Час. – 2015. – №№ 1-6.

№ 86

Володимир Кирилович – Розалії Яківні

[Прага – Рауен]

Прага. 30–I–24

Дитиночко, все більш і більш виявляється необхідність переїждати до Праги. Я ще не бачився з с[оціал]-д[емократами], але навіть коли вони не підуть на порозуміння, все одно роботу треба провадити без них, з другою течією с[оціал]-д[емократів]. З ними ж доведеться просто боротись. С[оціалісти]-р[еволюціонери] готові йти з цими на порозуміння. Плянів і проектів є багато. Дещо здійснити можна. Час серйозний, треба жертвувати дечим особистим. От тільки мені б закінчити “Сон[ячну] Маш[ину]”. Приїду й засяду за закінчення. Видавати по-укр[аїнськи], по-чеш[ськи], а може, і по-нім[ецьки] будемо тут. Я гадаю, що й для тебе якийсь час пожити серед укр[аїнської] колонії буде цікаво, корисно й не нудно. Коли ж стане нудно, можеш поїхати до Італії. Хутір треба продавати неодмінно. Але спішити дуже не треба. Коли й вирішиться мій переїзд до Праги, то я можу жити у Німеч[чині] й у Чехословаччині, їздячи туди й сюди. Німеччини я не можу залишити через літер[атурні] й інші справи, тобі відомі. Отже, пишу тобі про переїзд, щоб це питання ввійшло в твій круг думок про наше майбутнє.

В кожному разі для нас тут життя буде безмірно повніше ніж у Рауен'і і в Берліні. З помешканням якось улаштуємо.

Бачився вчора з Гасенком і Олесем. (Послали тобі вчора спільну картку). Гасенків лист ти прочитаєш, але щось там усе ж таки було¹. Ну, та я ніколи не мав великої віри в його моральну і політичну стійкість. Каже, що в великій матер[іальній] скруті. Дав йому 100 к[орон], бо не має за що пообідати. Обіцяв йому допомогти здобути в чехів літер[атурну] стипендію.

Але Олесь... робить тяжке вражіння: обідраний, спухлий, розкудочений і п'яний до того, що мені було страшенно трудно розбірати, що він говорив. Йому ніхто й нічим допомогти не може. Скільки б грошей він ні мав, все, бідолаха, проп'є. Жаль його страшенно, а ти ж знаєш, що для мене нема гіршого, як не мати змоги розрішити свою емоцію активністю. Мій жаль ніяк не може перейти в активність. Буду думати ще, але... головної причини знищити ніхто не може: його алкоголізму.

Вираховую, коли може бути від тебе лист. Мабуть, не раніше п'ятниці, суботи. Моя єдина, ніжна, найрідніша, хай буде над тобою благословення нашої любови.

B.

[Листівка адресована: Frau D-r R. Wynytschenko Rauen (Mark) b/ Fürstenwalde, Spree Nemecko].

№ 87

Розалія Яківна – Володимир Кириловичу

[Рауен – Прага]

Середа 30–I–24.

Дорога моя дитинка!

Сьогодні кінчається другий день, як я вдома сама. Сама я цілком, бо Otto¹ і Лукаса² нема, я майже не вихожу з хати й працюю. Моя робота посувається не дуже швидко, хоч я все роблю для того. Робити радісно й легко, твір захоплює цілком і навіть зараз я вся ще під вражінням його. Тепер сьома година. Тільки що звонила Е[лена] Д[авидівна]. Вона одіслала листа на Рауен. Каже, що твій другий лист зробив на неї таке гнітюче вражіння³, що вона прийти до себе не може. Каже, що їй дуже тяжко. І видно, що це так. Ми балакали дуже коротко, але вона хоче, щоб ти знайшов для неї іншу формуліровку, крім “Льолі”. Я їй сказала, що ти припускаєш і другу її, але ти її в іншому вигляді не знаєш і пізно узнавати. Побачимо, що вона написала.

Як тобі йдеться там? Чи треба було їхати? У мене певність, що тобі дасться зробити багато в тій справі об'єднання сил.

Як ти почуваєш себе фізично?

Моя ніжна радість! Так тихо й сумно тут, так порожнє тихо.

Резі спить цілий день під стукіт машинки, їй нема де ловити мишов, бо все жито змолочено й миши повтікали десь инде. Вона ходить по хатах і, так само як я, шукає тебе... Це правда!

Пишу й роблю помилки, через те, що цілий день пишу по-російськи. Ти не забудеш заїхати до Нечаса?⁴ Дуже мені б хотілось, щоб ти це зробив! Від Гасана лист. Він у Празі. Адреса його Hotel "Anglicky Dvůr"⁵. Прохає сповістити, якщо ти будеш у Празі. Пише, що твоїй теплий лист зворушив його до сліз. Замішаний він в большев[ицьких] справах не був, а був на його донос. Подає адресу жінки, я напишу їй.

Був у мене Mösch⁶. Каже, що треба збавити цифру або полегшити умови платні. Я згодилась. А після його відходу одержала податковий лист, з якого виходить, що наш будинок оцінюється так само приблизно, як ми його оцінили. Ну, та ми ще маємо час все це обговорити. Mösch також каже, що зараз дуже несприятливий момент для продажу: в людей нема вільних грошей. Що краще буде весною.

Ой, як я хочу, щоб тобі було в Празі святочно й легко, щоб ти спочинув від самотності, щоб до схочу напився людською близостю й щоб схотів знову тиши нашого Bleibe⁷!

Хочу ще дечого, але про це потім. Про мене не турбуйся. Я задоволена цілком. Спокійна й вдень і вночі, час минає непомітно. В кінці тижня поїду до Берліну й буду розважатись. А поки що буду працювати. Читаю газети й книжки, їм, сплю. Чого ще? Коли ти почуваш себе так як я, то я цілком задоволена. Холод стоїть у нас все так само, рівний морозець і ніякої тенденції до зміни. А яка погода у Вас? Як і хто зустрів тебе? Чи приємна атмосфера в Празі? Чи бачився вже з с[оціал]-д[емократами]?

Чекаю від тебе картку, на листа, напевно, не буде часу. Та це нічого. Мені аби знати, що ти здоровий, веселий.

Напиши, як Сірій себе почуває? Чи дуже він гордий зробився?

31–I

Цілу ніч гули наши мотори й перешкоджали спати. Почуваю дурноту в голові й втому. Здається, мороз і вітер за вікном. Палахкотить піч, готує каву fr. Otto⁸, а я чекаю на почтаря. Якщо буде щось цікаве – вкладу в листа.

Лукас жаліє мене й дивується, чому я сижу сама й не прихожу до них, а мені нема чого там робити.

От би побачити, що ти зараз робиш! Напевно, вже поголений, підтягнений як сталевий внутрішне, і нетерплячий! Чекаєш на когось? Вже 20 на дев'яту. Боюсь, що вони примушують тебе пізно лягати й ти не висипляєшся!

Прости мені за млявість мого листа, я якось трохи як п'яна, сама не знаю чого.

Пригортаюсь до тебе зтомленою головою й з безмежною ніжністю думаю за тебе. Нехай тобі буде все можливо, ясно, все твоє.

Будь здоровий, моя дитино!

Твоя P[оза].

[Лист в архівній справі розташований не на своєму місці, а серед недатованих].

№ 88

Володимир Кирилович – Розалії Яківні

[Прага – Рауен]

Прага. 31–I–24.

Бідна моя дитинка! Сьогодні знову мороз. У нас, мабуть, холодно й незатишно. Ти сидиш у футряному мішку й стукаєш на машинці. І рахуєш, скільки ще лишилось до мого приїзду. Не багато, Кохонько. Щось у мене стає все менше і менше надій, що можна повести широко справу. Не віриться, що здобудемо кошти. Це найголовніше. Без цього не варто нічого розпочинати, в кожному разі без цього не варто сюди переїждати. На тому тижні, мабуть, буду мати побачення з M[асарик]ом. Треба просто з ним говорити, минаючи всіх менших. Отже, тільки на тому тижні остаточно в'ясяниться це питання. Сьогодні, мабуть, говоритиму з с[оціал]-д[емократами]. Але, оскільки я встиг орієнтуватись, нема майже ніяких

надій на порозуміння. Вони якраз тепер зачали нову акцію проти УГК і ще в фазі надій на перемогу. Треба було восени, мабуть, за це братися, як кликав Мазепа. Ну, та будемо бачити.

З готелю я перейшов до Григорьєва жити. Спав цю ніч у тій самій кімнаті, що торік. Незручно тільки тим, що це ж їм зайвий видаток на мене, – сніданок. Правда, сьогодні я тихенько втік, не снідав. Але, боюсь, що вони здивуються й образяться.

Бідний Гасан¹, румунська історія дуже йому пошкодила тут. Боюсь, що не вдасться здобути йому нічого, ні стипендії, ні посади. Мав учора з приводу його велику, довгу й гарячу розмову з Ш[аповалом], Гр[игорьєвим] і Галаганом (Управа УГК), але всі проти його. Чим, як йому допомогти, не можу придумати. Буду ще думати, але... надій мало.

Як же в тебе там, дитинко? Скучаєш? Як згадаю, що ти там сама і, може, сумуєш, так і стане тоскно й схочеться швидше додому. А що привезу, не знаю, – все непевне ще, невизначне.

Мушу кінчати листа. Бо сижу в кафе з Олесем, він чекає, поки допишу. Оттак цілі дні з ранку до вечора з людьми, в кафе, ресторанах. “Жуїрую”, краще б його оттак не жуїрувати.

Цілую моє дитинча міцно-міцно.

В.

[Листівка адресована як і попередня].

№ 89

Володимир Кирилович – Розалії Яківні

[Прага – Рауен]

Прага. 2–II–24.

Дитинко моя ясна! Вчора почав писати тобі картку та прийшов на побачення Мазепа й перебив. А сьогодні Сіренський передав твого листа. Бідна моя, єдина, люба, болюче шкода тебе. Весь час пам'ятаю, що ти там сама і хочеться все кинути й їхати до тебе. Але, звичайно, цього не зроблю. Навпаки, доведеться, мабуть, пробути тут довше, ніж думалося. Доведеться говорити з “сферами”. А це справа затяжна, вимагає чекання. Без цього не можна нічого вирішити. Переїзду мого до Праги вимагають с[оціалісти]-р[еволюціонери] і бажують с[оціал]-д[емократи]. С[оціал]-д[емократи] не займають цілком непримиренні позиції, але й порозуміватися так зразу не хочуть. Та й зрозуміло: стільки накопичилось усяких непорозумінь, що розвіять їх за тиждень неможливо. Я ставлю свій переїзд у залежність од можливості провадити ширшу акцію. Себто від здобуття засобів на це. Але, між нами кажучи, доведеться, мабуть, переїжджати й без цього. Не маю великих надій на здобуття коштів, але все ж таки маленька надія є. У вівторок-середу буду бачитися де з ким і виясню хоч принципіально. З другого боку, кидати зовсім Німеччину з погляду літературної акції не треба. Через це я планую так: якщо не схочеш жити в Празі, то житимеш у Берліні, я ж матиму собі тут у Празі кімнату й буду їздити до Німеччини на тиждень-два в місяць. Або оселимось разом у Празі, а до Берліну я їздитиму все одно. По приїзді з Праги я, мабуть, поживу в Рауені тижнів 2-3, щоб обробить кінець “С[онячної] М[ашини]”, а там виїду знову до Праги. Ти ж тим часом продаватимеш хутір. Як продаси, тоді будемо вирішувати, як бути далі. Між инчим Гасенко каже, що біля Сapp'a на фр[анцузькій] рів'єрі можна за 2 ½ т[исячі] доларів мати умебльовану віллу. Я бачив сам усі проспекти, оферти й т[ак]е и[нче] і справді переконався, що можна. При чому, треба мати зпочатку тільки 15.000 fr[анків] (600 доларів), останнє можна виплачувати впродовж 10-15 років. Ти могла б поїхати у Францію й купити. (Треба купити терен, потім будувати 2-3 місяці й меблювати [новими меблями]). Але це... хтозна, чи схочемо ми здійснити.

Правда, я не даю ніяких рішучих обіцянь, тримаюся з застереженням, так що навіть переїзд до Праги ще не є остаточно вирішена справа. Дуже мені не хочеться, але... треба, бачу це виразно.

Сьогодні йду до Нечасів у гості. Яромира ще не бачив.

Гасенкові дав своїх 200 корон і видер у УГК 500 к[орон]. Мало не посварився з ними через його. Не знаю, чи виправдає він моє обстоювання його.

Бачився з дядьком Василем. Жаліється на поганий сон, перевтому. Завтра переїжджає до його жінка його. Німеччину кидає зовсім. Хочуть улаштуватися десь під Прагою. Що ж до нас, то, коли будемо тут жити, ніякого господарства ти не знатимеш. Обідати будемо в ресторанах. Будеш, нарешті, вільна від кухні й т. п. Моя Кроха золота, як хочу я, щоб тобі було добре, щоб не було капцанства, щоб ти могла собі пожити вільно й радісно. Ну, та сподіваюсь, що ми таки цього доб'ємось!

Дивує мене Е[лена] Д[авидівна]. Повинна бути задоволена своєю перемогою, виясненістю відносин, а це вже багато. Що ж до "Льолі", то, по щирості, коли "масенької" нема й не було, то всі данні говорять тільки за "Льолю", тільки цей образ лишається. Ніякі побажання, звичайно, нічого змінити не можуть. Та й бог з нею, далека вже вона мені, хоч пам'ять про "масеньку" ще лишилася ніжним й сумним слідом у душі.

На улиці сонце. Сіжу в кав'ярні й пишу цього листа. Цілі дні хожу з кав'ярень у ресторани, говорю, слухаю, згадую Рауен, прагну тиши й роботи. І тільки пізно ввечері прихожу додому. Сплю поганенько. Але... Geradehalter¹ – молодчина! Сам із себе дивуюся: ні разу ще не розсердився тут. А зтомлююсь на вечір дуже.

Обнімаю мою ясну, бідну, ніжну дитинку.

Вітай усіх приятелів і знайомих!

Твій.

[Під текстом першої сторінки листа у перевернутому вигляді дописано:] Левіньому гроші переслаю². – Як же само оцінено будинок у податковому листі? Ми для них оцінили в (цифра виправлена не читається. – Н. М.). Значить, іменно так?

№ 90

Володимир Кирилович – Розалії Яківні

[Прага – Рауен]

3–II–24

Мій любий, єдиний Крох! Сьогодні перший ранок, як нікуди не біжу, – неділя. Можу спокійніше написати тобі листа.

Був учора у Нечасів. Вони мають малесеньке помешкання з двох кімнат, кухні й ванни. Обстановка новенька, "інтелігентна", салончик – Бідермаєр¹, як з вітрини мебельного магазину. Трошки – голо, трошки – незатишно, але страшенно тепло. Згадував я тебе, як ти сидиш у своєму салончику, як слухаєш вітер, трошки мерзнеш і ніжно-сумно було мені. Привіт тобі від них і всякі побажання. Яромир потовщав, придбав вигляд забезпеченої, добре годованої людини. Балакали, звичайно, на політичні, національні теми. Себто, краще сказати, слухали, як балакав Микита Юхимович. Хороша річ Geradehalter, Голубо: без його трудно мені було б так спокійно, "обсерваційно"² ставитись до феноменальної самозакоханости Ш[аповала]. Він непохитно вірить у свою великість, величність. А через те й поводиться відповідно. Посмішка вищості, "благожелательная" вибачливість не сходять з його уст. Йому можна позаздрити. Подумай сама, Кохонько, як це повинно бути приємно – вірити в свою вищість над всіма, знати, що ти надзвичайно цінна людина, що тебе всі люблять, страшенно шанують, бережуть, кожне твоє слово розцінюють на карати. Всякі негативні оцінки, – це тільки прояв заздрости (що ще більше піднімає у власних очах). Їй богу, це повинно зменьчувати тяготи життя. Сон у його чудовий: не прокидаючись, спить по 9 годин. Сумління – чисте як дістільована вода. Ніяких мікробів сумнівів, самокритики, огиди до себе, болю за себе, туги за собою, за кращостю. Він – не помиляється. Навіть товариші його помітили цю безпомильність. І він сам твердо вірить у це, а сумніви других викликають в його досаду й роздратовання. Але ненадовго, бо віра в себе все покриває.

Пишеш, дітонько, що посувається робота помалу. Ну, нічого. Може, ми якось це улаштуємо, як приїду. Може, візьмемо перепищика або ще як-небудь. Кампанію за “С[онячну] М[ашину]” треба повести з усією енергією. Це наше чергове завдання. Мусимо обробити якнайкраще. Будь якнайсуворіша до кожного рядка, до кожної сцени, до кожної думки. Роби нотатки. Пам’ятай, що з цією працею я маю виступити перед європейською аудиторією. Поруч з політичною роботою кампанія за “С[онячну] М[ашину]” повинна стати центром нашої уваги.

Напиши або перетелефонуй д[окто]ру Лівицькому, спитай, як стоїть справа з Кіерепһеіег’ом. А чи довідався М[арк] Гр[игорович] про перекладчиків? Чи говорив з Вальтером³? Треба буде постаратись здобути до нім[ецького] видання “С[онячної] М[ашини]” передмову якогось видатного нім[ецького] літератора, Гауптмана⁴, або Каутського⁵. Добре було б Брандесу⁶ дати перечитати, або Анатолію Франсу⁷. Треба буде з цим порухатись, не можна так просто пустити цю роботу в світ.

Я перечитав Шаповалові місце з листа Мірного про “С[онячну] М[ашину]”. На його воно зробило велике вражіння. Звичайно, тут трохи страждає його великість, але він хутко заспокоївся: друга галузь.

Ну, бувай, моя дитинко. Не сумуй. Про мене не турбуйся ніяк, їм я добре, говорю багато, сплю не так багато, як говорю, і все буде “харашо”. Морози минають. Сьогодні страшенний вітер. Він, мабуть, і в Рауен’і. Згадую наші вітри. Але ти сьогодні, мабуть, у Віленських. Обнімаю тебе всім серцем і цілую твої дорогі “окі”. Весь твій.

[На кожній сторінці листа над і під текстом у перевернутому вигляді дописано:] До середи, четверга все буде неясно, бо тільки в середу-четвер матиму побачення з “сферами”. Потім ще днів 2-3 на обговорення і додому. Що ж Резінка? Поводиться добре? Розуміється, я не вірю, що вона помічає мою відсутність. Потягни її за вухо від [мене], мені здається, що я давно-давно виїхав з Рауен’а! А як твій “герпес”⁸? Я про його не забуваю і навіть розповідаю людям. І вони не розуміють іншої суті цього факту. Цілую твій “герпес”, моя!

№ 91

Володимир Кирилович – Розалії Яківні

[Прага – Рауен]

4–II–24

Вирвав хвилинку з балачок і спішу написати хоч кілька слів.

Лист Мірного про “С[онячну] М[ашину]” робить на всіх сильно вражіння й викликає увагу до річи. Аж починаю боятись, чи не занадто перехвалено, щоб потім у читачів не виникло розчарування. Але все одно, нехай звертають увагу, може, це pomoже провести кампанію за “С[онячну] М[ашину]”. Ми вже тут потрохи обмірковуємо, як це найкраще зробити.

Попрохай Мірних, щоб приспішили з перепискою, – треба сюди переслати річ для попереднього прочитання деяким укр[аїнським] журналістам, що мають робити кампанію й підготовку опінії за кордоном.

Сподіваюся в кінці цього тижня виїхати додому. Скучив страшенно. Вже хочу в тиши робити далі над “С[онячною] М[ашиною]”.

Моя дітюночко, Крох мій дорогий! Цілую мої лапи хороші, ніжні, прекрасні!

В.

[Листівка. На лицевому боці фотографія вулиці Праги з перехожими. Підпис: PRAHA. Zámecké schody].

№ 92

Розалія Яківна – Володимир Кириловичу

[Рауен – Прага]

[4.II.1924]

Кроха мій, не дивуйся й не сердься, що мало пишу, але я в якомусь кумедному стані інертності. Мені хочеться лежати й навіть не думати ні про що. У нас вже другий день штурм. Нерви, як ростопирчені пальці, і коли от так завиває, як зараз, а завиває майже безупинно, то й самій хочеться заверещати, щоб принаймні

не так було чутно. Дощ з снігом, надвір вийти нема можливості, бідні птиці наші позабавалися під будинок, так що за них всі забули й не дали вечеряти. Я не поїхала в місто, як збиралась, бо Лукас завтра не може ночувати у нас, а фройлейн наша боїться й не спить цілу ніч. Я вже поїду в понеділок. В щоденнику, себто календару моєму, вже викреслено шість днів. Лишається тобі ще дев'ять (до строку візи), а як буде – не хочу вгадувати. Ти помітив, що чим ближче строк – тим трудніше чекати! Моя щоденна радість – це твоя картка. Я її вичитую так, що вона зношується за цей час. Все, що тільки можна витягти з неї, я витягаю, а потім починаю уявляти... Спасибі тобі, що ти снився мені і навіть прокинулася від твого голосу. Це було під ранок. Після історії з герпесом я все чекаю ще якоїсь прояви зрілості, але їх нема, а може не спостерігаю добре?

Ти, мабуть, не уявляєш мене не балакучою, але подумай, що я говорю за день не більше десяти слів. Все відбувається без моєї участі, навіть меню я не замовляю, і виявляється, що все йде ніяк не гірше, а, на мій погляд, навіть краще, ніж при моєму втручання. Треба буде й надалі так лишити.

Нарешті одержала сповіщення про те, що гроши нам повернуть, як тільки довідуються, якими ми грошима хочемо одержати: гольд ан лайє, папере¹, або рентенмаркі². Я в понеділок зайду туди і попрохаю рентенмарки, бо з іншими буде ще й надалі морока.

Резі ходить і все шукає. От і зараз побігла нагору в надії знайти тебе несподівано. Бідненька вона, нема їй з ким погратися.

Подій у нас нема, слава природі, бо гарні бувають занадто рідко, а поганих нам не треба. Я сподіваюсь, що ти матимеш тепер людей і товариство до схочу й, коли приїдеш додому, не дуже нудитимешся в самоті?! Це моє лукавство говорить, а не я, бо я знаю, як буде... Роботи у нас з тобою прирва! Я весь час, перекладаючи, роблю одмітки, може, ти з деякими погодишся, але я зупиняюсь на найрізноманітніших моментах і тому поміток багато. Аби тільки я не позабувала, що вони всі значуть.

Шпехт згожується перекладати³ й хоче десять марок за аркуш і зворот коштів за переписку. Це, пише Левицький, не дорого.

Я не знаю, якій само лист.

Шкода, що з е[с]-д[е]ками погано справа стоїть, порозуміння з ними могло б улегчити справу з коштами, але, в кожному разі, тобі необхідно треба побалакати з М[асариком] безпосереднє. Як ні – то ні. Да – так да. Нехай не лишається зайвих надій і неясностей. Я дуже боюсь, що ти обмежишся балачкою з ким-небудь з довірочних осіб, а не з ним. Це буде зле. Щодо переїзду нашого, то я на це пристаю охоче. Хай вже щось інше, на деякій час. Але дуже боюся за твою літературну роботу!! Коли вони у тебе заберуть весь час, тоді все пропало.

Неділя. Вітер приніс весну! Сонце, тепло, м'яко-лапчатий вітер, "аромати нездешніх магнолій", а мені сумно. Яюсь холодно виглядає навіть моя тепла кімната... Ну, та я міцно тримаю себе в руках і не даю забагато думати. Ти можеш цілком спокійно не брати мене в рахунок щодо твого приїзду, а робити, як для справи краще. (Резька нудиться й не дає мені писати!) Тапер дев'ята. Почти сьогодні нема, газету я вчора також не одержала, отже, мені нічого не лишається, як писати. Але більше десяти сторінок я не в стані написати за день! Це ужасно! Я пробую і так і с'як, але, коли вдасться написати вранці більше на одну-дві, то по обіді я така втомлена, що не можу і призначеного зробити. От яка з мене працююниця!

Маркевич мовчить⁴. Обіцяв когось прислати, але нікого нема. Очевидно, прийдеться чекати аж поки зацвітуть дерева. Тоді легко буде. А мені вже стає шкода. Як уявлю собі, який рай це буде в літі – ніяк не хочеться.

Та ще коли б можна продати, справді, добре. А то не буде ані грошей, ані хати. Не знаю, чого й бажати!

Завтра тиждень, як я тебе не бачила! Такій самий рожевий ранок був, коли верталась з дворця, як сьогодні, і так само сумом і ніжністю зтискалось серце.

Мені шкода, що сонечно і гарно, а тебе тут нема. Без тебе ніяка радість не є радість. Ді, мій! Де ти? Ніжно з серцебісн[ням] цілую тебе!

P[оза].

[Лист надрукований на машинці, крім двох останніх рядків, які написані від руки. Без дати, датований упорядником за поштовим штемпелем].

№ 93

Володимир Кирилович – Розалії Яківні

[Прага – Рауен]

Прага. 5–II–24

Чекав од тебе листів і нічого нема. Був досі тільки один. Ну, значить, тобі поганенько. Сумно мені. Хотів був уже вирватись звідси, та тільки в четвер матиму балачку в “сферах”. Потім, мабуть, ще одне побачення. А коли воно буде, не знаю. Одначе гадаю виїхати не пізніше неділі-понеділка.

А чи ти зробила щось, щоб купити радіотелефон? Купи, дитинко.

Зараз іду балакати знов. Трудна це робота – балакати.

Ну, може, сьогодні по обіді буде від тебе лист. Спеціально піду до Сірого. А поки що пригортаюсь міцно-міцно. Сіренький просить вітати тебе.

[Листівка. На лицьовому боці фото будинку в центрі Праги].

№ 94

Володимир Кирилович – Розалії Яківні

[Прага – Рауен]

5–II–24

Сижу в кав'ярні, слідкую за повільним одпаданням часу в минуле, пропускаю крізь хвіртку свідомости безладні юрби думок. Оце моє заняття тепер у ці дні. Так буде до післязавтра. В четвер побачуся з Г[ірсою]¹ і, може, ситуація стане яснішою. Власне, я матиму задоволення і з одного (позитивного) результату переговорів, і з другого (негативного). В першому разі буде ширша політична акція, дія, рух, потік і зміна надій, розчаровань, планів. У другому випадкові – я буду вільний від витрачання сил і часу на масу дрібних і прикрих фактів емігрантсько-політичного животіння, яке необхідно повинно бути при політ[ичній] роботі з-за кордону. Отже, спокійно, без особливого хвилювання й тривоги чекаю переговорів. Але тяготить бездіяльність, життя в кав'ярнях. Економлю на кімнаті, а час марно витрачаю. Абсурд роблю, але мушу робити, бо так вимагає логика буденщини.

Багато тут тяжкого, Кохонько. Трудно спокійно і об'єктивно дивитись, як люди, попавши в лапку (западно) долі, корчаться, пручаються або, понуро скоцюбившись, пасивно нидіють. Мені перед очима щодня двоє представників обох напрямів: Гасенко і Олесь. Гасенко пручається, корчиться, рветься, але... лапка міцно вхопила за ногу й не пускає, навіть з Праги, навіть з готелю не випускає. Нема чим заплатити за білет, нема чим розплатитись.

6–II–24.

Не дали дописати вчора. А сьогодні вранці Сірий нарешті приніс твого другого листа. Мені дивно, що ти нічого мені не написала, чи вернула Е[лена] Д[авидівна] мого листа і що вона сама написала (і чи написала). Боюсь, що твій такий лист пропав, бо не може бути, щоб ти про це ні слова. От цей твій лист Сірий дав мені розпечатаним, прохав дуже вибачення, казав, що не помітив і т. д., словом, усе те, що я передбачав. Отже, мимоволі думається, що він міг помилитись і раніше, прочитати та й зовсім мені не дати листа. Дуже шкода. А може, ти й зовсім про це не писала? Словом, сьогодні (6-го) я одержав од тебе тільки другого листа. Більше вже й не пишу, бо в суботу-неділю я виїжджаю. Завтра маю побачення з М[асариком] і з Г[ірсою]. Отже, більш-менш виясниться справа.

Уявляю собі, як тобі повинно бути трудно самій. Ну, та вже, мабуть, більше не повториться, бо доведеться інакше улаштуувати життя. А що Резінка мене шукає, то я тобі вже писав, що не вірю. В кошачу прив'язаність не вірю. Це “Льольчина” прив'язаність², вона “приймаючого”, а не “даючого” типу.

Був учора на виставі оперети “Запорожець за Дунаєм”. Ставив Садовський³. Убоженька емігрантська постановка, але для цих умов дуже гарна. Грав сам Садовський. Бідний старий, як йому не хочеться здавати позицій! А доведеться. Зазнайомився з жінкою Айоли, грузинкою⁴. Вона виступала в опереті в одній з головних ролей. Має сильний, свіжий голос, але з різким тембром. Сама – дуже мила, симпатична й, видно, цікава натура. Справжня грузинка, як сама себе характеризує й як то помітно з деяких виявів. Лице не стільки гарне, як оригінальне і миле. Я думаю, що вона тобі сподобається. Товариство тут, здається, можна було б мати, але... чи оселятися нам у Празі, це для мене велике питання. Думаю, що краще буде, як я житиму на два фронти або в Берліні або в Рауені.

Дітенько, я знайшов хорошого представника й комісіонера в (нрзб) і літературних справах: Гасенка. Ми вже зробили договір (поки що словесний). Даю йому 10% з мого гонорару, але він повинен взяти на себе всі клопоти й видатки по вміщенню моїх річей на всіх мовах. Жити має він там, де житиму я. Це необхідна умова. Поки що я запропонував йому оселитись у Рауені. Але думаю, що це буде незручно з різних поглядів, надто з того, що з Рауена вести справи в Берліні дуже трудно. Але про це все будемо говорити з тобою докладніше.

Боюсь, що мене задержать тут ще на кілька днів, якщо матиму позитивний результат балачок з М[асариком] і Г[ірсою]. Ну, та що робити, треба жертви приносити. Але ти ж знаєш, що весь я рвусь уже додому, до тебе, до роботи, до “С[онячної] М[ашини]”, тиши. Надзвичайно безглуздо минає мій час у чеканні. Але інакше не може бути, і я не сержусь і не нервуюсь. Отже, й ти потерпи, моя єдина, моя найдорожча. Вчора з таким болем любови думав про тебе ввечері, що ти повинна була відчувати там. Правда? Цілую тебе ніжно-ніжно.

В.

[Під текстом другої і третьої сторінок листа в перевернутому вигляді дописано: Сьогодні йде страшенний сніг. Зовсім хуртовина, вітер зовсім, як у нас в Рауені. На конверті зазначена зворотна адреса: J. Tiščenko Praha-Vinohrady Šumavska 111].

№ 95

Володимир Кирилович – Розалії Яківні

[Прага – Рауен]

8–II–24

Крохонько моя єдина, туга мене бере, що, мабуть, не зможу виїхати в неділю. Доведеться через різні справи залишитись до вівторка. Був у М[асарика]. Дуже добре, на все згода. Отже, нам особисто це на шкоду, але справі добре. Тому переїзд до Праги є безсумнівний. Питання тільки, як: чи обоє ми переїдемо, чи тільки я, а ти лишишся в Берліні, я ж найжратиму, чи якимось чином інакше. Сумно мені й тужно за тобою до болю. А від тебе ще як на те ніякої звістки. Турбуюсь, чи не сталось чогось злого, чи здорова ти. Міг би, полетів до тебе завтра ж. Але... не можна. Щодня питаю в Сірого, чи нема мені листа, і нічого. Всього тільки два листи за весь час. Не віриться, щоб ти більше не написала. Цілую тебе всією душею

В.

[Листівка. На лицьовому боці фото жінки на фоні вілли в мальовничому куточку природи].

№ 96

Розалія Яківна – Володимир Кириловичу

[Рауен – Прага]

11–II–24

Дорогий, я одержала, нарешті, сьогодні твою картку, що ти не раніше вівторка виїдеш. Не думаю, щоб тобі це вдалося, в кожному разі буду по змозі спокійно чекати. Не писала, бо ти сказав, що вже не встигну до твого приїзду. Чекала вчора (неділю), в суб[оту] не було картки. Почуваю себе досить добре, бадьоро, чекати останні дні тяжкуваті, але... нічого. Твоя чеська віза вже сьогодні кінчається, доведеться клопотатись про продовження. Не забудь!

Лист від Л[єночки] був в тому дусі, як ти гадав: не те й не те. Листи повернути. Сумнівів не лишається ніяких.

У нас штурм неймовірний вже 4-й день. Спати не можна було цю ніч. Мала в неділю візиту від Markewitsch'a; лікар звирячий, пам'ятаєш? Не певна, що щось з цього вийде. Ох, буду чекати.

Т[воя] Р[оза].

[Збоку дописано:] Привіт Сір[ому] і Ол[есеві] і иньчим.
[Листівка відправлена на адресу Юрія Тищенка "для В. В."].

Коментарі

№ 84

¹ Рауен – Рауен (Rauen) – село на південний захід від Берліна, на південь від містечка Fürstenwalde, де в липні 1923 р. В. Винниченко купив хату.

² Сиренький зустріч – Ідеться про Ю. Тищенка (див. лист № 2, прим. 12).

³ не бачу великої можливості порозуміння між с[оціалістами]-р[еволюціонерами] та с[оціал]-д[емократами] – Ідеться про труднощі створення в еміграції ініційованого В. Винниченко. Єдиного революційно-демократичного національного фронту через конфлікт між есерами і лівими соціал-демократами, породжений неприязню міжособистісних стосунків, коріння яких сягали в минуле. В. Винниченко вважав, що заради об'єднання не треба піднімати ніяких старих непорозумінь і зводити порахунків, а починати справу так, немов усе старе закреслене. М. Шаповал же не погоджувався забути минуле, бо вважав, що об'єднання мусить бути на ширості і довір'ї, без чого ніякої роботи фактично не буде (див. про це: *Миронець Н.* Листування Володимира Винниченка з Микитою Шаповалом як джерело інформації про життя української політичної еміграції в Європі у 1920-х роках // *Український археографічний щорічник*. Нова серія. – К.: Укр. письменник. – 2009. – Вип. 13/14. – С. 117-126).

⁴ В "Днях" помилка: святкування роковин самостійності вже було 22-го – "Дні" – російська щоденна газета, виходила в Берліні 1922–1924 рр. і в Парижі 1924–1928 рр. за редакцією Олександра Керенського. Ідеться про повідомлення, опубліковане в газеті 23 січня 1924 р. (№ 367, С. 3) під рубрикою "Прага" про те, що 29 січня у Смиховському Народному Будинку відбудеться урочисте відзначення річниці української незалежності.

№ 85

¹ Вітаємо Resi (в оригіналі помилково написано Pesi) і Hannchen – Резі і Ганьхен – кішки в домі Винниченків у Рауені.

№ 86

¹ щось там усе ж таки було – Винниченко, очевидно, мав на увазі, що не зовсім безпідставними були чутки про причетність Гасенка до скандалу в Бухаресті в кінці 1923 р., коли там був заарештований Петро Дідушок (Гельмер) – секретар дипломатичної місії УНР у Румунії, який був завербований більшовиками для розвідувальної роботи за кордоном. Тоді ж румунською владою розшукувалися й четверо інших працівників дипломатичного корпусу УНР, також нібито більшовицьких агентів, серед яких, за даними преси, був і Юрій Гасенко. Проте всім їм пощастило втекти з Румунії. Арештували ж лише П. Дідушка. Його справа розглядалася у військовому суді Бухареста й був винесений вирок: ув'язнення на 1 рік за агентурну роботу на території чужої держави.

№ 87

¹ Otto – Отто – господар будинку, який купили Винниченки.

² Лукаса – Лукас (Люкас) – сусід Винниченків у Рауені.

³ твій другий лист зробив на неї таке гнітуче вражіння – Про свої стосунки з Єленою Давидівною Гоґоберідзе й останні листи до неї Винниченко записав у щоденнику 26 січня 1924 р.: "Остаточний кінець з Є[леною] Д[авидівною] – вона не "масенькая". Вона щиро й дуже здивована, як у мене могла виникнути "перша версія" з листа про "масеньку". Колись щось трохи було, потім усе пройшло. І тепер нічого нема. Ображена аналізою мотивів її шлюбу. Цим особливо зачеплена, бо в цьому, очевидно, найбільша правда. Словом, тепер мені виразно ясно, що з мого боку весь час була величезна помилка, що я уявляв собі зовсім іншу людину, навіть інші відносини, ніж вони в дійсності були. Це зі мною таке вперше. Аж не віриться мені. Переглядаю минулі факти, дрібні й більші, і вони ніби тільки підтверджують, скріпляють той образ. А тим часом видно, що це – помилка, що ніякої "масенької", ніякої боротьби не було у нас. Ну, в кожному разі, після цього, здається, вже буде справжній кінець. Сумно, що такий кінець, але добре, що хоч який-небудь. На її реагування на мого листа посилаю ще одного, закінчуючого. Констатую, що не "масенькая", і даю зрозуміти, що помилявся. Що вона – тільки "Леля". Навіть докладнішою її відповіді мені не треба. Тепер почуття сорому починає мучити: як я міг так смішно помилитися?" (*Винниченко В.* Щоденник. – Т. 2. 1921–1925. – С. 285).

⁴ Ти не забудеш заїхати до Нечаса? – Нечас Яромир (див. лист № 1, прим. 5).

⁵ Hotel "Anglicky Dvůr" – готель "Англійський двір" розташований у центрі курортного міста Карлові Вари.

⁶ *Був у мене Mösch* – очевидно, агент із продажу нерухомості.

⁷ *Bleibe* (нім.) – нічліг, притулок, житло.

⁸ *fr. Otto* – Фрай Отто – господиня будинку, який купили Винниченки.

№ 88

¹ *Бідний Гасан* – Ідеться про Ю. Гасенка.

№ 89

¹ *Geradehalter* – Імовірно, що цим терміном у переносному значенні Винниченко називав якийсь заспокійливий засіб, що підтримував його нервову систему. *Geradehalter* (нім.) – магнітний корсет.

² *Левіньому гроші пересилаю* – Ідеться, мабуть, про В. Левинського (Левіні).

№ 90

¹ *Бідермаєр* – Бідермаєр (нім.) – напрям у німецькому та австрійському мистецтві 1830–1840-х рр., вважається перехідним періодом між класицизмом і романтизмом. Фактично є уособленням німецької міщанської культури.

² *“обсерваційно”* (лат.) – спостерігально.

³ *Чи говорив з Вальтером?* – Мабуть, ідеться про перекладача, з яким М. Віленський вів переговори щодо перекладу “Сонячної машини”. 22 січня 1924 р. В. Винниченко записав у щоденнику: “Лист до Марка Григоровича. (Умови Вальтера – 33% авторського гонорару – за переклад занадто тяжкі. Пропоную: звичайний гонорар з аркуша, плюс 10% з перших 10 тисяч видання) (*Винниченко В. Щоденник.* – Т. 2. 1921–1925. – С. 283).

⁴ *Гауптмана* – Герхарт Йоган Роберт Гауптман (нім. *Gerhart Johann Robert Hauptmann*; 1862–1946) – німецький драматург. Лауреат Нобелівської премії з літератури за 1912 рік.

⁵ *Каутського* – Карл Йоганн Каутський (нім. *Karl Johann Kautsky*; 1854–1938) – німецький економіст, історик і публіцист, провідний теоретик соціал-демократії, редактор четвертого видання “Капіталу” К. Маркса. 1883 р. заснував журнал *Neue Zeit* (“Новий час”), був його редактором до 1917 р. З 1885 до 1890 р. жив у Лондоні, де став близьким другом Ф. Енгельса. У 1917–1919 рр. – член Незалежної соціал-демократичної партії Німеччини. У книжці “Марксизм і більшовизм: демократія і диктатура” піддав критиці більшовицький режим В. Леніна, вважаючи його продовженням царського режиму. Ленін водночас вважав Каутського зрадником ідеалів марксизму.

⁶ *Брандесу* – Георг Брандес (дан. *Georg Brandes*; 1842–1927) – данський літературознавець. Автор праці “Найголовніші течії в європейській літературі 19 століття”, розвідок про російських і польських письменників. Був першим дослідником життя і творчості Шевченка в данській літературі. У книжці “Російські враження” (1888) вмістив нарис про Т. Шевченка – “найбільшого поета, якого дав світові український народ”, назвав поему “Гайдамаки” “великим історичним епосом”. У нарисі також подано біографію та характеристику творчості Шевченка. Негативно відгукувався про насильницьке знищення української мови з боку царського уряду.

⁷ *Анатолу Франсу* – Анатоль Франс (фр. *Anatole France*; справжнє ім’я – Франсуа Анатоль Тибо, *François-Anatole Thibault*; 1844–1924) – французький письменник і літературний критик. Член Французької академії (1896), лауреат Нобелівської премії з літератури (1921), гроші якої пожертвував на користь голодуючим Росії.

⁸ *А як твій “герпес”?* – 27 січня 1924 р. В. Винниченко записав у щоденнику: “*Цікаве явище.* Я сеї ночі бачив у сні, ніби в Кохи на нижній губі зробився герпес, прищик від гарячки. Він мене здивував, і мені стало прикро і досадно за Коху. “Знову в тебе герпес”, – сказав я. “Знову” ніби зовсім ні до чого. Адже це у мене недавно був затяжний герпес, який страшенно мені надокучив. І моє передалося на Коху. Але більш цікаве те, що Коха, прокинувшись уночі, раптом відчула в себе на нижній губі, на тому самому місці, що я бачив його у сні, *герпес.* І подумала: “Знову герпес! Як це досадно”. Вона виразно відчула в тому місці формування герпеса: печіння, легкий біль і навіть прищичок. Вранці ми розповіли одне одному наші нічні враження і були радісно вражені. Ніякого герпесу у Кохи немає. Питання: хто кому передав це телепатичним телеграфом?” (*Винниченко В. Щоденник.* – Т. 2. 1921–1925. – С. 285–286).

№ 92

¹ *гольд ан лайс, папере* – Ідеться, мабуть, про паперову марку (Papiermark) – грошову одиницю Веймарської республіки з 1919 по 1923 рр.

² *рентенмаркі* – Рентна марка (Rentenmark) – одна із двох грошових одиниць у Німеччині, була в обігу з 1923 р. як перехідна валюта. Випускалася задля боротьби з інфляцією 1914–1923 рр.

³ *Шпехт згожується перекладати* – Шпехт Густав (нім. *Specht Gustav*; 1885–1956) – німецький поет і прозаїк, перекладач на німецьку мову п’єс В. Винниченка “Брехня” та “Чорна Пантера”. Член редакції місячника “Die Ukraine”, органу “Німецько-Українського Товариства”. Автор статей на українську тематику німецькою мовою.

⁴ *Маркевич мовчить* – Ідеться, очевидно, про агента з продажу нерухомості.

№ 94

¹ *В четвер побачуся з Г[ірсою]* – Гірса Вацлав (Girsa Václav; 1875–1954) – чеський політичний діяч, народився в Шепетівці на Волині, за фахом лікар. З 1910 р. працював лікарем у

різних клініках Києва. Від 1914 р. – член Київського Чехословацького комітету, організатор з'їзду всіх чехословацьких організацій, який відбувся в Києві 23.04.1917 р. і створив відділ Чехословацької Національної Ради в Росії. Член президії цього відділу. У 1918–1919 рр. разом з Т. Масариком організовував чехословацький корпус в Росії. 1919–1920 рр. – посол ЧСР в Росії. 1920–1927 рр. – у міністерстві закордонних справ Чехословацької Республіки керував відділом, що займався справами Сходу Європи. Організатор і керівник допомоги культурній праці всієї еміграції на території ЧСР, у тому числі й українській. За його підтримки виникла низка українських культурних і наукових установ у ЧСР. З 1927 р. – посол ЧСР у Польщі.

² *Це "Льольчина" прив'язаність* – натяк В. Винниченка на ставлення до нього Єлени Гогоберідзе.

³ *Ставив Садовський* – Садовський Микола Карпович (справжнє прізвище Тобілевич; 1856–1933) – український актор, режисер, громадський діяч, засновник першого українського стаціонарного театру, який діяв спочатку в Полтаві, а потім у Києві. 1911 р. в Києві ставив драму В. Винниченка "Брехня". За часів УНР – головний уповноважений у справах народних театрів; у 1920 р. – у Галичині, з 1921 р. очолював театр "Просвіти" в Ужгороді. З 1923 р. проживав у Празі. 1926 р. повернувся в Україну, грав у різних театрах, знімався у фільмі "Вітер з порогів", автор спогадів "Мої театральні згадки", опублікованих після його смерті (1956).

⁴ *Зазнайомися з жінкою Айоли, грузинкою* – Айолло Григорій – грузинський соціал-демократ, співробітничав із М. Шаповалом у Празі, член редакційної колегії "Нової України". Його дружина Айолло Ніна Захарівна – співачка.

Далі буде.

*Упорядкування, примітки та коментарі
Надії Миронець*

м. Київ

Отримано 31 травня 2015 р.

